

Μισέλ Φάις, *Αμίν. Προσευχές στο κενό. Διηγήματα, Πατάκη, Αθήνα 2024, 168 σελ.*

Από το τέλος προς την αρχή

Από την ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΡΓΥΡΙΟΥ

Οι προσευχές του νέου βιβλίου του Μισέλ Φάις δεν απευθύνονται σε κάποια θεότητα εκεί πάνω που ακούει βαριεστημένη τα παράπονα και τις επιθυμίες των ανθρώπων. Απευθύνονται σε ένα κενό, καθώς ο αποδέκτης απουσιάζει. Άρα ποιος τις ακούει; Ποιος γίνεται αποδέκτης αυτών των δαιδαλωτών σκέψεων, των πικρών συμπερασμάτων, της σοφίας, των αφορισμών της διαλυμένης ζωής;

Η λέξη αμίν, παραφορά της εβραϊκής λέξης *αμέν*, παραπέμπει πάντα σε ένα τέλος. Στο πλαίσιο της προσευχής η λέξη ολοκληρώνει και σφραγίζει όσα έχουν προηγηθεί με την ισχύ του «γένοιτο», έτσι ας γίνει, ή ακόμα και του «βέβαια», «μάλιστα». Βεβαιώνοντας δυνητικά όσα έχουν ζητηθεί από τη θεία πρόνοια η λέξη αμίν είναι ένα επιτελεστικό εκφώνημα, με την έννοια που έχει προσδώσει στον όρο αυτό ο J. L. Austin στη μελέτη *How to do things with words*: από τη στιγμή που εκφέρεται το λεκτικό εκφώνημα πράττει, πραγματοποιεί δηλαδή το αντικείμενό του την ίδια στιγμή που το περιγράφει. Λέγοντας αμίν ο άνθρωπος που προσεύχεται έρχεται, αν μπορεί κανείς να το πει έτσι, σε μια συμφωνία με τον Θεό: έχοντας εκθέσει το καθεστώς ανάγκης του δηλώνει τη δυνητική πραγματοποίηση του περιχομένου αυτής της ανάγκης.

Τα ογδόντα επτά διηγήματα που απαρτίζουν τη συλλογή του Μισέλ Φάις *Αμίν. Προσευχές στο κενό* τελειώνουν όλα με τη λέξη *αμίν*. Με αυτόν τον τρόπο η καταληκτική λέξη της προσευχής που τίθεται σε αυτήν την κεντρική θέση και εκκινεί το βιβλίο μάς υποχρεώνει να κοιτάζουμε προς τα πίσω. Ποιο είναι το περιεχόμενο της προσευχής μας; Ποιες είναι οι συνθήκες ανάγκης που μας ωθούν να προσευχηθούμε; Ποιο ήμασταν άραγε πριν παρουσιαστεί αυτή η ανάγκη; Ποιοι θα γίνουμε όταν η προσευχή ολοκληρωθεί; Μπορεί η προσευχή να αλλάξει την πραγματικότητα; Είναι η προσευχή μια αλλαγή της πραγματικότητας από μόνη της, ένας μεταβλητός κόσμος;

ΦΑΡΣΑ

Όλα τα διηγήματα της συλλογής ξεκινούν απεργκλώς με τη φράση «κάποιες στιγμές νιώθεις ότι πεθαίνεις στη θέση ενός

άλλου», είναι δηλαδή ογδόντα επτά δοκιμές θανάτου, ογδόντα επτά σενάρια πιθανής εξόντωσης του εαυτού με ογδόντα επτά διαφορετικούς τρόπους (λέγοντας τρόπους δεν εννοώ μεθόδους θανάτου, αλλά εξατομικευμένες συνθήκες που υπαγορεύουν μια πιθανή καταστροφή). Το βιβλίο ξεκινάει, επομένως, από το τέλος, την κατάληξη της ζωής, τον αφανισμό του υποκειμένου που αφηγείται ξετυλίγοντας το κουβάρι προς τα πίσω. Από αυτήν την άποψη, η συλλογή αποτελεί ένα ανάποδο Bildungsgroman, ένα αντίστροφο μυθιστόρημα διαμόρφωσης. Αντί, δηλαδή, το υποκείμενο να αφηγείται από τη σκοπιά του ώριμου παρόντος του την εξελικτική του πορεία, τις συνθήκες και τα συμβάντα που οδήγησαν στην πνευματική του ολοκλήρωση, εδώ έχοντας αφετηρία αυτήν την κατ'έπιφαση συνθήκη του θανάτου, την προσομοίωση του θανάτου, το υποκείμενο επιστρέφει στις κομβικές στιγμές της αποτυχίας, του χάους, και των αδιεξόδων του, για να διαπιστώσει, όχι την ωριμότητα, αλλά το κατεστραμμένο του παρόν.

Η ανάγνωση του βιβλίου είναι μια διαρκής προσπάθεια να εξηγηθεί η φράση «κάποιες φορές νιώθεις να πεθαίνεις στη θέση ενός άλλου». Από τη μια σημαίνει έναν φαινομενικό θάνατο, αυτό που πάλι στα γερμανικά θα ονομάζαμε «Scheintod», όταν ο ήρωας δεν πεθαίνει στ'αλήθεια αλλά δίνεται στον περίγυρό του η αίσθηση ότι έχει πεθάνει, με τις αντίστοιχες, φυσικά, συνέπειες. Στο βιβλίο του Φάις η έννοια της προσομοίωσης του θανάτου θεματοποιείται με ανατρεπτικό τρόπο. Κι εδώ, αντίστοιχα, το αφηγηματικό υποκείμενο, που απευθύνεται εις εαυτόν, δεν πεθαίνει στ'αλήθεια, αλλά *αισθάνεται* πως πεθαίνει. Ωστόσο, στην περίπτωση που δεν υπάρχουν άλλοι χαρακτήρες που θα ταραχτούν από αυτόν τον κατ'έπιφαση

θάνατο. Οι συνέπειες επιστρέφουν στο ίδιο το υποκείμενο. Από την άλλη, αναδεικνύεται η έννοια του σωσίου: πεθαίνοντας στη θέση ενός άλλου που πεθαίνει εγώ γίνομαι εκείνος και εκείνος εγώ. Συνολικά η πράξη δεν έχει αντίκρισμα: αν ο ένας νιώθει πως πεθαίνει στη θέση του άλλου, τότε ο θάνατος ουσιαστικά δεν επιτελείται, δεν συμβαίνει στ'αλήθεια, είναι μια φάρσα, ένα αστείο, μια παιγνιώδης συνθήκη, αυτό που ονομάζουμε *make-believe*, κάτι που έχουμε συμφωνήσει να πιστεύουμε στη διάρκεια του παιχνιδιού και, κατ'επέκταση, στη διάρκεια της αλλαγής. Αντίστοιχα, και οι πράξεις βίας αποδεικνύονται επιφάσεις της πραγματικότητας. Για παράδειγμα, σε ένα από τα διηγήματα το πριόνι με το οποίο ένα παιδί ακρωτηριάζει τα χέρια των εν διστάσει γονιών του είναι, τελικά, σοκολατένιο, και ο μικρός το τρώει. Τέτοιου είδους ανατροπές είναι συχνές στα βιβλία του Φάις. Στο μυθιστόρημα *Από το πονθενά* (Πατάκη 2015) το περιστροφή σε μία από τις τελικές σκηνές του κειμένου ο μπάρμαν βγάζει απειλώντας το ζευγάρι που πίνει στην μπάρα είναι κι αυτό από σοκολάτα, την οποία καταναλώνει ο ίδιος.

Αυτός ο παιγνιώδης θάνατος στο *Αμίν. Προσευχές στο κενό* έρχεται σε αντίστιξη με τους πραγματικούς θανάτους των οικογενειακών μελών που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα, των συγγενών που εμφανίζονται σαν φαντάσματα στις σελίδες του Φάις, όπως ο συνονόματος θείος, υφασματέμπορας εκ Δράμας (σ. 103), που μετά από ένα εφιαλτικό ταξίδι κατέληξε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Τρεμπλίνκα. Το αφηγηματικό υποκείμενο ενδύεται και τον δικό του θάνατο, όπως ενδύεται και τη δική του ζωή «πλέον γελώ για σένα, τρώω για σένα, παίζω χαρτιά για σένα (πόκα που σου άρεσε) χορεύω για σένα (βαλς που σου άρεσε), φοράω κου-

στούμα για σένα (κασμρένια γκρι σουρί που σου άρεσαν [...])» (σ. 103). Μέσα από την αφηγηματική πράξη η προσομοίωση του θανάτου των προγόνων που έζησαν με τον πιο βασανιστικό και ταπεινωτικό τρόπο τον αφανισμό τους γίνεται μια εξιλεωτική χειρονομία από τον επιζώντα απόγονό τους.

Το βιβλίο συνεχίζει το θεματικό μοτίβο της κούρασης, κυρίως ως κατάσταση του νου: το είδαμε να εμφανίζεται στη νουβέλα *Όπως ποτέ: κομωδία της κούρασης* (Πατάκη 2019). Εκεί ο συγγραφέας έγραφε συστήνοντας την ιστορία του εξαρχής ως εξαντλημένη, ως κείμενο που ψάχνει τρόπο να αναπαυτεί: «Μια ιστορία κατάκτηση, με υπνηλία, σε διαρκή υπερένταση. Μια ιστορία εξόριστη από την επικράτεια του ύπνου. Εξού και κάθομαι αμίλητος πλάι της. Πέτρινη στήλη στο προσκέφαλό της. Μήπως και κλείσει λίγο τα βλέφαρά της. Μήπως και ηρεμήσει, χαλαρώσει ή ανακουφιστεί» (σ. 15). Στην *Εξουθένωση* (Πατάκη 2022) το ίδιο μοντέλο επαναλήφθηκε με επιτάσεις. Κι εδώ έχουμε φτάσει στο *Αμίν*, που σηματοδοτεί το τέλος, την εγκατάλειψη των δυνάμεων και της προσπάθειας.

ΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ

Σαν μάσκα στην έννοια του τέλους, το κείμενο αναμοχλεύει το αρχείο των συγγραφικών θεμάτων, ιδεών, προσώπων και εμμονών του Φάις. Βλέπουμε κανείς αναφορές σε διάφορα του κείμενα, στο *Lady Cortisol*, στην *Ερευνητήρια* (με θέμα τον Κάφκα), στον Τζούλιο Καίμη του μυθιστορήματος *Το μέλι και η στάχτη του Θεού*, στον Γεώργιο Βιζυηνό της *Ελληνικής αργεντινίας*, και, τέλος, στην *Πόλη στα γόνατα* που ανακαλείται στο μωρμυρητό των φράσεων: «βρίσκω ένα τοιμητάκι, βρίσκω ένα μουτζουρωμένο χαρτάκι. [Ο Θεός βρίσκεται στη λεπτομέ-

Μισέλ Φάις

Ο Μισέλ Φάις αυτοφωτογραφίζεται.

ρεια]» (σ. 80). Από την άλλη, το *Αμήν*. Προσευχές στο Κενό είναι και το ίδιο ως μορφή μια ανάκληση διαφόρων αφηγηματικών σχημάτων που απασχόλησαν τον Φάις στο διάστημα της συγγραφικής του πορείας. Κάποια από αυτά είναι σύντομα και αφοριστικά. Κάποια άλλα περιστρέφονται γύρω από την έννοια της διαλογικότητας, συγκλίνοντας με τα θεατρικά του κείμενα, όπως και με τη διαλογική/ψυχαναλυτική είτε και μουσικά αντιστικτική – ανάμεσα σε δύο πρόσωπα πάντοτε – διάρθρωση της τριλογίας *Από το πουθενά*, *Lady Cortisol* και *Όπως ποτέ*. Σε αυτά τα σχήματα συνομιλούν συνήθως ένας άντρας και μια γυναίκα, προσπαθώντας να βρουν την άκρη, όχι για να αποκαταστήσουν, αλλά για να διαρρήξουν οριστικά την κοινή τους ζωή. Βρίσκω τη συμπύκνωση των σύντομων, αφοριστικών κομματιών του βιβλίου απρόσμενα παραγορητική:

Κάποιες στιγμές νιώθεις ότι

πεθαίνεις στη θέση ενός άλλου. Ενδιαμέσως νιώθεις πως απαιτείται μεγάλη δεξιοτεχνία και πανουργία, όσο είσαι νέος, να μη βαριέσαι, κι όσο γερνάς να μην αηδιάζεις. *Αμήν*. (σ. 51)

Ή αλλού:

Τίποτα δεν μας χαρίζεται. Δεν υπάρχει δωρεά. Τίποτα. Κι ωστόσο εμείς ως νήπια περιμένουμε να μας δοθεί η ευτυχία ή η δυστυχία που μας αναλογεί. Τίποτα. Κι όλο περιμένουμε και περιμένουμε. Στο μεταξύ όλα γίνονται ρυτίδες και αναμνήσεις. Τίποτα. Τζογάrouμε. Κερδίζουμε ή χάνουμε την ευτυχία ή τη δυστυχία που μας αναλογεί. (σ. 64)

Ενδεδυμένες τον μανδύα του αξιωματικού, οι φράσεις αυτές δεν τίθενται ως υλικό προς κρίση, συμφωνία ή διαφωνία, αλλά σαν ένασμα μιας διαδικασίας ήρεμης αποδοχής.

Κάθε βιβλίο του Φάις είναι μια

πέτρα σε ένα πολύπλοκο αφηγηματικό οικοδόμημα, που χτίζεται πάνω σε πάγιους θεματικούς άξονες: την κατασκευή του εαυτού ως σύνολο ετερόκλητων στοιχείων, την ανάδυση του αφηγηματικού υποκειμένου, την αγωνία του υπάρξειν και του ζην, την ανατομία της διάδρασης με την ετερότητα και τη σπουδή στην έννοια της δημιουργίας, το παιχνίδι, την παρωδία και την ανατροπή. Όσο η αναγνώστρια σκύβει πάνω στα κείμενα με προσοχή, τόσο διαπιστώνει το σοφό στήσιμο αυτού του περίτεχνου κτίσματος. Τι νέο κομίζει το καινούριο αυτό βιβλίο; Αποτελεί μια άσκηση στην έννοια της πύκνωσης, απόσταγμα μιας σκέψης που με την εμπειρία του χρόνου γίνεται όλο και πιο σύνθετα αφοριστική. Παράλληλα, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο βιβλίο του Φάις υπογραμμίζει την πράξη της απεύθυνσης, μιας πράξης που μένει πιθανώς αναπάντητη, επεκτείνοντας, με τον τρόπο αυτό, τη θεατρική σκέψη του συγγραφέα: ως μικροί μονόλογοι,

κάποτε τερατώδεις και ανατρεπτικοί, τα κείμενα της συλλογής ανήκουν σε έναν αδιέξοδο διάλογο-οι *προσευχές* του βιβλίου δεν απευθύνονται σε κάποια θεότητα εκεί πάνω που ακούει βαριεστημένη τα παράπονα και τις επιθυμίες των ανθρώπων. Απευθύνονται σε ένα κενό, καθώς ο αποδέκτης απουσιάζει. Άρα ποιος τις ακούει; Ποιος γίνεται αποδέκτης αυτών των δαιδαλωτών σκέψεων, των πικρών συμπερασμάτων, της σοφίας, των αφορισμών της διαλυμένης ζωής; Ο ίδιος ο εαυτός, στον οποίο απευθύνεται το συγγραφικό υποκείμενο. Ο εαυτός γίνεται πομπός και δέκτης, υποκείμενο και παραλήπτης, ενίοτε διχάζεται ανάμεσα στους δύο ρόλους. Υπάρχει όμως και ο κειμενικός αποδέκτης. Ο αναγνώστης, η αναγνώστρια που γίνεται μέρος αυτής της συνομιλίας, που διαβάζει ακούγοντας ή ακούει διαβάζοντας, συμμετοχος των σκέψεων και των εμμονών με τις οποίες μπορεί να ταυτίζεται ή να διαφοροποιείται, αλλά με τις οποίες σίγουρα συμπάσχει. ■